

Шифр «*Банківська безпека*»

ОЦІНКА РІВНЯ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

2020

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретико-методичні основи оцінювання рівня безпеки банківської системи країни	6
1.1 Сутність безпеки банківської системи та її роль у забезпеченні економічної та фінансової безпеки держави	6
1.2 Методичні підходи до оцінювання рівня безпеки банківської системи	10
Розділ 2. Аналіз та оцінювання рівня безпеки банківської системи України	14
Розділ 3. Напрями підвищення рівня безпеки банківської системи України	25
Висновки	29
Список використаної літератури	31
Додатки	34

ВСТУП

Найсерйозніша за всю історію незалежності України політико-економічна криза 2013-2015 рр., анексія Криму та початок військового конфлікту на Сході негативно вплинули на усі сфери суспільного життя, але їх домінантою стала фінансово-економічна сфера, важлива роль в якій належить банківській системі. Нинішні загрози діяльності банків в Україні характеризуються своєю різноманітністю та мають динамічний характер. За таких умов особливо актуальним постає завдання вироблення адекватних заходів і механізмів забезпечення банківської системи України, своєчасне застосування створить умови для її стабільного й ефективного функціонування.

Важливим та обов'язковим етапом формування будь-яких рекомендацій щодо забезпечення безпеки банківської системи є оцінювання її рівня, яке надає можливість сформулювати уявлення про наявні загрози стабільності функціонування банківської системи та визначити пріоритетні напрями дій щодо запобігання їх деструктивного впливу, ефективна реалізація яких сприятиме підвищенню рівня безпеки банківської системи.

Проблеми забезпечення безпеки банківської системи стали предметом системних та ґрунтовних досліджень багатьох зарубіжних і вітчизняних учених-фінансистів, зокрема загальнотеоретичним питанням вивчення банківської безпеки, методології оцінювання та механізму її забезпечення присвячено роботи Д. Артеменко, О. Барановського, Н. Богомолової, Т. Болгар, О. Васильчишин, В. Вовк, М. Єрмошенка, В. Карковської, О. Колодізева, Н. Прокопенко, Н. Ситиник, А. Ткаченко, О. Штаєр, Л. Штефан, О. Яременко та ін. Проте в сучасних надзвичайно складних макрофінансових умовах істотно збільшується можливість виникнення нових негативних і непередбачуваних змін середовища функціонування вітчизняної банківської системи, що зумовлює потребу вдосконалення існуючого механізму забезпечення безпеки банківської системи на основі об'єктивних і достовірних оцінок її стану.

Таким чином теоретичне і прикладне значення вирішення окреслених проблем зумовило актуальність обраної теми, визначило мету і завдання дослідження.

Метою даного дослідження є вивчення теоретико-методичних положень й оцінювання безпеки банківської системи України, обґрунтування напрямів підвищення її рівня.

Для досягнення поставленої мети у дослідженні поставлено та вирішено такі завдання:

- розкрити сутність безпеки банківської системи та її роль у забезпеченні економічної та фінансової безпеки держави;
- узагальнити методичні підходи до оцінювання рівня безпеки банківської системи;
- здійснити аналіз та оцінку рівня безпеки банківської системи України;
- обґрунтувати напрями підвищення рівня безпеки банківської системи України.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення безпеки банківської системи, а предметом – теоретико-методичні положення і практичні рекомендації щодо оцінювання рівня безпеки банківської системи.

Теоретико-методичну основу дослідження становлять наукові праці фахівців з проблем забезпечення безпеки банківської системи.

Для досягнення поставленої мети і вирішення задач використано сукупність таких методів дослідження: абстрактно-логічного узагальнення – для обґрунтування актуальності теми, мети й завдань дослідження, для проведення теоретичних узагальнень і визначення сутності поняття «безпека банківської системи», обґрунтування напрямів підвищення рівня безпеки банківської системи України; аналізу та синтезу – для аналізу і систематизації методичних підходів до оцінювання рівня безпеки банківської системи; методи порівняльного аналізу, фінансово-економічного та статистичного аналізу для

аналізу й оцінювання стану та безпеки банківської системи України; графічний метод – для наочного подання отриманих результатів.

Інформаціо-фактологічною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти з питань забезпечення безпеки банківської системи, офіційні матеріали Національного банку України (НБУ), праці вчених у сфері безпеки банківської системи, інтернет-ресурси.

Основні положення й результати дослідження, які визначають його наукову новизну полягають у такому: удосконалено поняття «безпека банківської системи»; удосконалено перелік загроз безпеці банківської системи.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання банками з метою розробки стратегій забезпечення безпеки. Окремі теоретичні і практичні результати дослідження застосовуються в навчальному процесі кафедри фінансів та кредиту Харківського національного університету будівництва та архітектури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ КРАЇНИ

1.1 Сутність безпеки банківської системи та її роль у забезпеченні економічної та фінансової безпеки держави

Банківська система є невід’ємною складовою фінансової системи та економіки країни в цілому. Через банківську систему діє механізм розподілу фінансових ресурсів та грошових коштів, відбувається їх мобілізація та залучення в економічний обіг. Не менш важливою функцією банківської системи є кредитування економіки та забезпечення фінансової стабільності [1]. Тому стан банківської системи істотно впливає на рівень економічної та фінансової безпеки країни.

Основою банківської системи є банки, які через акумуляцію і перерозподіл фінансових потоків впливають на фінансову, інвестиційну, виробничу та інші сфери економіки. У країнах з банкоорієнтованими (bank-based system, or bank-oriented system) фінансовими системами (до яких належить Україна) банки відіграють більш значущу роль – завдяки їх унікальності вони часто є локомотивами економічного зростання [2]. Проте необхідно відзначити, що нерозривний зв'язок між банківською системою та економікою має двоїстий взаємозалежний характер. Яскравим прикладом може слугувати ситуація, коли загальна економічна рецесія призводить до дестабілізації банківського сектору, внаслідок чого погіршуються умови надання банківських послуг, що в свою чергу, призводить до подальшого занепаду економіки [1]. У зв'язку з цим, питання забезпечення безпеки банківської системи потребують особливої уваги і, відповідно, входять у коло наукових інтересів багатьох дослідників.

Втім, вивчення фахової літератури з цієї проблематики свідчить, що на сьогодні поки що немає єдиного загальновизнаного визначення поняття «безпека банківської системи». Ключові визначення у цій сфері, які набули найбільшого поширення у вітчизняній літературі і нормативно-правових актах, наведено у табл. 1.1.

Аналіз та узагальнення підходів до визначення споріднених понять «банківська безпека», «безпека банківської системи», «економічна безпека банківської системи» та «фінансова безпека банківської системи» дало змогу визначити поняття «безпека банківської системи» як стан захищеності банківської системи від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників за якого забезпечуються умови для її стабільного й ефективного функціонування.

Безпека банківської системи є насамперед складовою фінансової безпеки держави, яка визначається більшістю вчених як такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, що характеризується збалансованістю, стійкістю до негативних впливів, спроможністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та її зростання [3]. У свою чергу, фінансова безпека держави є важливою складовою економічної безпеки держави. Тому, зниження рівня безпеки банківської системи негативно позначиться на стані фінансової та економічної безпеки держави і у зворотному напрямі – зниження рівня безпеки економічної та/або фінансової безпеки держави негативно вплине на безпеку банківської системи.

Банківська система функціонує у певному середовищі, параметри якого формуються під впливом різноманітних взаємопов'язаних та взаємообумовлених факторів. Кожний з цих факторів може бути позитивним або негативним. Дестабілізуюча дія конкретного чинника є джерелом загрози, що перешкоджає банківській системі функціонувати стабільно й ефективно. У зв'язку з цим особливо важливим є своєчасне виявлення загроз та оцінювання

Таблиця 1.1 – Визначення ключових понять у сфері безпеки банківської системи

Поняття	Джерело	Визначення
Банківська безпека	[4]	рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування
Безпека банківської системи	[5; 6]	спроможність банківської системи стабільно і надійно забезпечувати фінансову стійкість держави, ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку та обслуговування фінансових зобов'язань
Економічна безпека банківської системи	[7]	стан банківської системи, за яким її фінансова стабільність чи репутація не може бути підірвана цілеспрямованими діями певної групи осіб і організацій або фінансовою ситуацією, що складається в середині і зовні банківської системи
Економічна безпека банківської системи	[8]	стан, при якому фінансова стабільність і репутація банківських установ не може бути втрачена внаслідок цілеспрямованих дій певної групи осіб або організації як всередині, так і за межами держави, а також через негативні макроекономічні та політичні фактори
Фінансова безпека банківської системи	[9]	стан банківської системи, за якого забезпечуються умови для її стабільного й ефективного функціонування, максимізації прибутку та оптимального використання її ресурсів для соціально-економічного розвитку країни. За таких умов фінансова стабільність максимально захищена від цілеспрямованих дій певної групи осіб і організацій або фінансової ситуації, що виникає ззовні і всередині банківської системи
Фінансова безпека банківської системи	[10]	фінансова безпека сукупності комерційних банків, а також їх клієнтів і контрагентів, професійних учасників фінансових ринків, регулятора ринку банківських послуг і держави

Джерело: складено автором

рівня забезпечення банківської системи від їх деструктивного впливу.

Поняття загрози є ключовою категорією економічної безпекології. У даному дослідженні під загрозами безпеці банківської системи будемо розуміти дії, умови та фактори, що перешкоджають банківській системі функціонувати стабільно й ефективно.

Вивчення праць [3, 11-16] та ін. дало змогу визначити основні загрози безпеці банківської системи, зокрема:

- Глобальні фінансові кризи.
- Відтік депозитів.
- Недовіра до банківської системи.
- Погіршення платоспроможності позичальників.
- Скорочення кредитного портфеля банків та зниження його якості.
- Збиткова діяльність банків.
- Падіння капіталізації банків.
- Зниження ліквідності.
- Банкрутство банків.
- Зростання доларизації кредитів і депозитів.
- Економічний спад в країні.
- Інфляція.
- Значні коливання курсу національної валюти відносно інших валют, збільшення спекулятивних операцій.
- Низький рівень заощаджень населення.
- Недобросовісна конкуренція.
- Експансія ринку банківських послуг банками іноземних фінансових груп.
- Відтік капіталу за кордон.
- Залучення банків у процеси відмивання грошей.
- Кібератаки.

- Недосконалість та мінливість нормативного регулювання банківської діяльності.

- Політична нестабільність в країні.

- Військові дії на території країни.

В умовах поглиблення процесів фінансової глобалізації, розширення асортименту фінансових послуг, розвитку інформаційних та інноваційних технологій, консолідації капіталу істотно збільшується можливість виникнення негативних та не прогнозованих змін зовнішнього та внутрішнього середовища банківської системи [11]. Тому для забезпечення її безпеки особливо важливо здійснювати моніторинг загроз та систематично оцінювати рівень банківської безпеки на макроекономічному рівні.

1.2 Методичні підходи до оцінювання рівня безпеки банківської системи

Банківський сектор характеризується високим рівнем регуляторної складової та впливу на стабільність функціонування [17], тому для оцінювання рівня безпеки банківської системи України розроблено офіційні підходи, що ґрунтуються на використанні індикаторного та нормативного методів. Розглянемо їх більш детально.

На основі першого (індикаторного) методу Міністерством економічного розвитку і торгівлі розроблено та затверджено Наказом від 29.10.2013 р. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [4], згідно із якою інтегральний індекс економічної безпеки визначається ієрархічно: на нижньому рівні – індекси за окремими сферами економіки, у тому числі індекс фінансової безпеки; на верхньому – узагальнений індекс. Індекс фінансової безпеки, у свою чергу, визначається шляхом лінійної згортки індексів за кожною із її складових (банківська безпека, безпека небанківського фінансового ринку, боргова безпека, бюджетна безпека, валютна безпека, грошово-кредитна безпека) з врахуванням коефіцієнтів вагомості кожної

складової. Так само (шляхом лінійної згортки) на основі семи індикаторів визначається індекс банківської безпеки. Загальну характеристику даного підходу до оцінювання рівня безпеки банківської системи наведено у табл. 1.2.

Таблиця 1.2 – Характеристика порядку розрахунку індексу банківської безпеки за офіційною методикою щодо розрахунку рівня економічної безпеки України

Критерій	Характеристика
Кількість індикаторів	7
Джерела вхідної інформації	Наведені
Типи індикаторів залежно від економічного змісту	Три типи: стимулятори, дестимулятори, змішаний тип
Присвоєння характеристик певній величині індикатора банківської безпеки	Здійснюється за допомогою аналогового методу, законодавчо-нормативного критерію, експертної оцінки; діапазон вимірюється від 0,0 до 1,0 та ділиться на 5 інтервалів (оптимальний, задовільний, незадовільний, небезпечний, критичний, абсолютно небезпечний рівні)
Нормування індикаторів	Порядок нормування визначено для кожного типу індикаторів залежно від економічного змісту
Вагові коефіцієнти для розрахунку рівня банківської безпеки	Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України (0,151) Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті (0,1425) Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків (0,1371) Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів (0,1487) Рентабельність активів (0,1496) Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань (0,1359) Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи (0,1351)

Джерело: розроблено автором за [4]

Переваги даного підходу полягають у такому: ґрунтується на офіційних даних НБУ; застосовуються експертні оцінки, у тому числі рейтингових звітів міжнародних неурядових організацій. До недоліків можна віднести: показники не оцінюються в темпах приросту, тобто не відображають динаміку; деякі порогові значення визначені, спираючись на досвід економічно розвинутих країн, та не відповідають стану національної економіки [17].

Другий (нормативний) метод застосовується НБУ щодо впорядкування, нагляду і регулювання банківської діяльності. Нормативи, які на даний час встановлено НБУ і є обов'язковими до виконання всіма банками наведено у табл. 1.3.

Таблиця 1.3 – Економічні нормативи діяльності банків в Україні*

Група	Нормативи
Нормативи капіталу	мінімального розміру регулятивного капіталу – Н1 (500 млн. грн.); достатності (адекватності) регулятивного капіталу – Н2 (не менше 10 %); достатності основного капіталу – Н3 (не менше 7%)
Нормативи ліквідності	миттєвої ліквідності – Н4 (не менше 20 %); поточної ліквідності – Н5 (не менше 40 %); короткострокової ліквідності – Н6 (не менше 60 %)
Нормативи кредитного ризику	максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента – Н7 (не більше 25 %); великих кредитних ризиків – Н8 (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу); максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами – Н9 (не більше 25 %)
Нормативи інвестування	інвестування в цінні папери окремо за кожною установою – Н11 (не більше 15 %); загальної суми інвестування – Н12 (не більше 60 %)

Примітка: починаючи з 02.09.2019 р. економічні нормативи Н4 та Н5 не розраховуються

Джерело: складено автором за [18]

Переваги даного підходу полягають у такому: дозволяють підтримувати надійність банківського сектору, тим самим не знижуючи рівень довіри з боку клієнтів. Основним недоліком даного підходу є не врахування змін в національній економіці та банківській системі, а також кризових явищ [17].

Аналіз наукової літератури встановив, що більшість авторських методик оцінювання рівня безпеки банківської системи засновані на використанні різноманітних коефіцієнтів. При цьому, кількість коефіцієнтів, що включаються дослідниками до відповідних систем оціночних показників, залежить їх від підходів до вирішуваної проблеми. За нашими дослідженнями, найчастіше пропонується використовувати такі показники/коефіцієнти, як: показники ліквідності показники економічної ефективності і рентабельності (ROA, ROE), рівень процентної маржі, рівень проблемних кредитів, коефіцієнти кредитних ризиків. Зазначимо, що підхід до оцінювання рівня фінансової безпеки банківської системи на основі коефіцієнтів має слабість з точки зору обґрунтованості включення того чи іншого показника/коефіцієнта до системи оціночних показників. Втім, кожна із пропонованих авторських методик має право на існування та доповнює одна одну.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Банківська система України сьогодні переживає важкі часи, реагуючи, як лакмус, на зміни як в економічному, так і соціально-політичному середовищі країни. Соціально-політична криза в Україні 2013-2014 рр. спричинила глибоку економічну кризу, яка найбільше вплинула на банківську сферу, ніж навіть світова криза 2008-2010 рр. [11]. Внутрішні шоки, головним чином військовий конфлікт на Сході, негативно вплинули на розвиток економіки, знизивши довіру споживачів фінансових послуг до банківських послуг. Скорочення економічної активності, торговельні дисбаланси спричинили девальвацію та прискорення інфляції [19]. Така ситуація призвела до суттєвого погіршення основних банківських показників – прибутковості, проблемна заборгованість, обсяги відрахувань до резервів за активними операціями [29].

Протягом 2015-2017 рр. вітчизняна банківська система пройшла шлях очищення і до капіталізації. Проте, низка негативних явищ і процесів, які супроводжували діяльність банківської системи України впродовж 2014-2015 рр. тривають дотепер, зокрема [21] стримуючими факторами її подальшого ефективного розвитку залишаються відсутність прогресу в захисті прав кредиторів, значні обсяги проблемної заборгованості, домінування державних банків на ринку [19] тощо. У зв'язку з цим, завдання оцінювання рівня безпеки банківської системи України не втрачає своєї актуальності. Його вирішення створить інформаційне підґрунтя для визначення пріоритетних напрямів підвищення рівня безпеки та розробки адекватних механізмів захисту банків від реальних загроз.

У даному дослідженні аналіз та оцінювання рівня безпеки банківської системи України проведено на основі підходу, наведеного у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України,

затверджених Наказом Міністерства розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277 [4] (далі Методичні рекомендації).

Вихідні дані для розрахунку індикаторів банківської безпеки (9.1.1 Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %; 9.1.2 Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %; 9.1.3 Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %; 9.1.4 Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів; 9.1.5 Рентабельність активів, %; 9.1.6 Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, разів; 9.1.7 Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %) наведено в табл. А.1 додатку А.

Визначення інтегрального показника рівня банківської безпеки здійснено шляхом лінійної згортки нормованих індикаторів з врахуванням вагових коефіцієнтів, визначених у Методичних рекомендаціях.

Аналіз та оцінювання рівня безпеки банківської системи України проведено за період від початку останньої фінансово-економічної кризи (2013 р.) до теперішнього часу (листопад 2019 р.).

За інформацією, наведеною на рис. 2.1, протягом усього аналізованого періоду для банківської системи України характерний критичний рівень загрози простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України (згідно із Методичними рекомендаціями оптимальним значенням для даного індикатора є 2%, а критичним 7%).

Упродовж 2013-2019 рр. найнижчий рівень простроченої заборгованості за кредитами зафіксовано у 2013 р. (12,89%), а найвищий - у 2017 р. (54,54%). Протягом перших п'яти років з тих, що аналізуються, спостерігається стійка тенденція до зростання даного індикатора, яка свідчить про істотне погіршення якості кредитного портфеля банків, що призводить до зростання їхніх витрат на формування страхових резервів. Починаючи з 2018 р. частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками

резидентам України починає зменшуватися, проте залишається на критичному рівні.

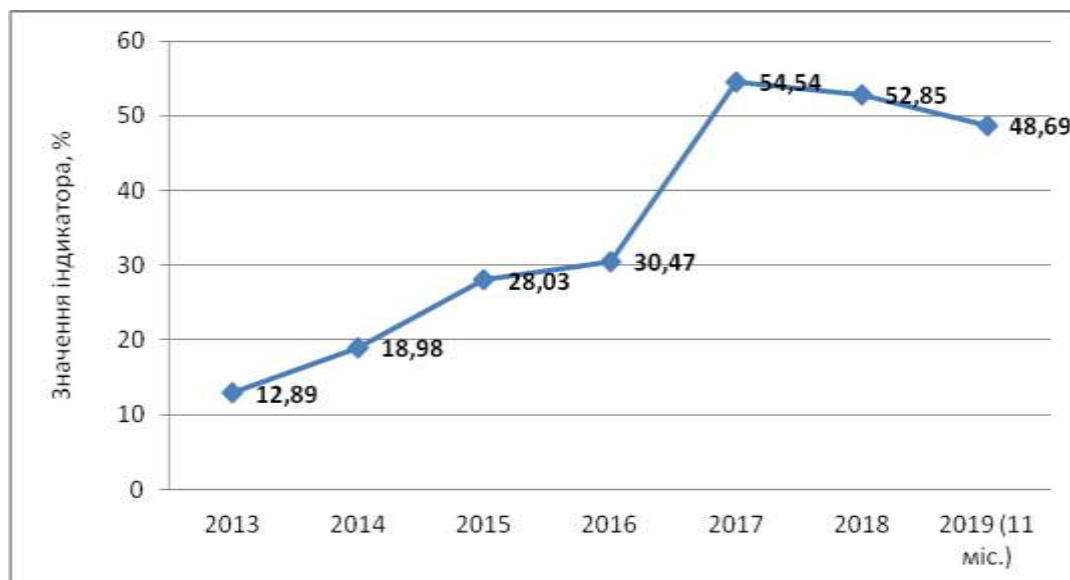

Рис. 2.1 - Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України

Джерело: складено за [22]

Відповідно до Методичних рекомендацій індикатор «співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті» є індикатором змішаного типу, тобто його зростання до значення 90% є бажаним (таким, що сприяє підвищенню рівня банківської безпеки), а збільшення понад 110% свідчить про підвищення рівня загроз банківській діяльності.

Динаміка даного індикатора протягом усього періоду, що аналізується, була нестійкою і справляла, переважно, дестабілізуючий вплив на рівень безпеки банківської системи (рис. 2.2) . Лише у 2017 і 2019 рр. його значення було в оптимальних межах – 109,36% та 91,86%, відповідно. Проведені розрахунки вказують на те, що вжиття заходів щодо подальшого зниження індикатора співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній

валюті наразі не є доцільним, оскільки діапазон значень індикатора нижче 90 відповідає задовільному рівню, нижче 85 – незадовільному, нижче 80 – небезпечному, нижче 70 - критичному.

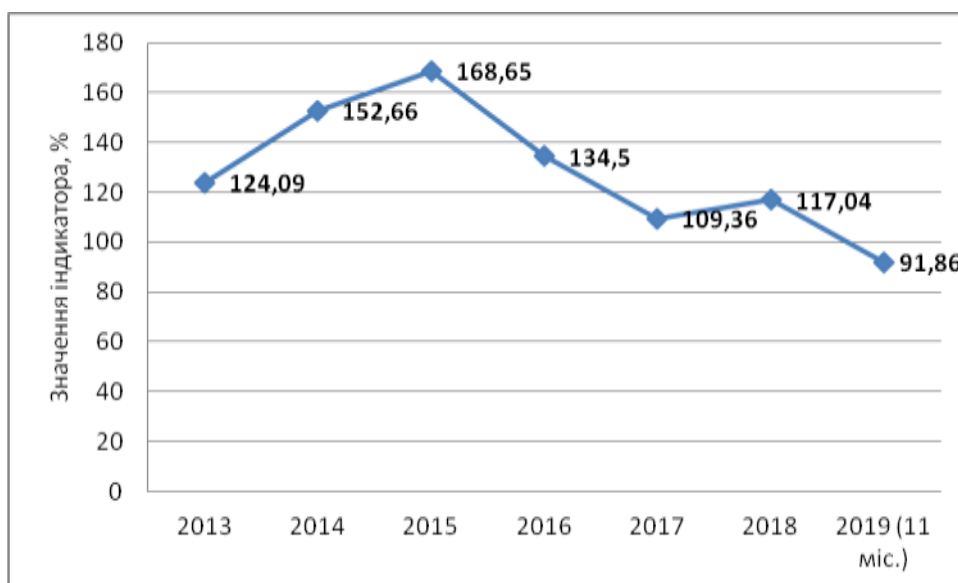

Рис. 2.2 - Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті в Україні

Джерело: розраховано за [22]

Аналіз динаміки індикатора «частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків» (рис. 2.3) свідчить про те, що більш стійкими до кризи виявилися банки з іноземним капіталом.

У Методичних рекомендаціях даний індикатор також належить до індикаторів змішаного типу. Його оптимальні значення знаходяться в діапазоні від 20% до 25%, а задовільні – від 18% до 20%, з однієї сторони, та від 25% до 30% - з іншої. Проведені розрахунки вказують на те, що упродовж 2013-2018 рр. частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків перевищувала порогове значення, що свідчить про високий рівень залежності вітчизняної банківської системи від іноземного капіталу. Найвищий рівень такої залежності

спостерігався станом на кінець 2018 р. Однак станом на листопад 2019 р. частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків зменшилась майже удвічі до задовільного рівня 28,7%.

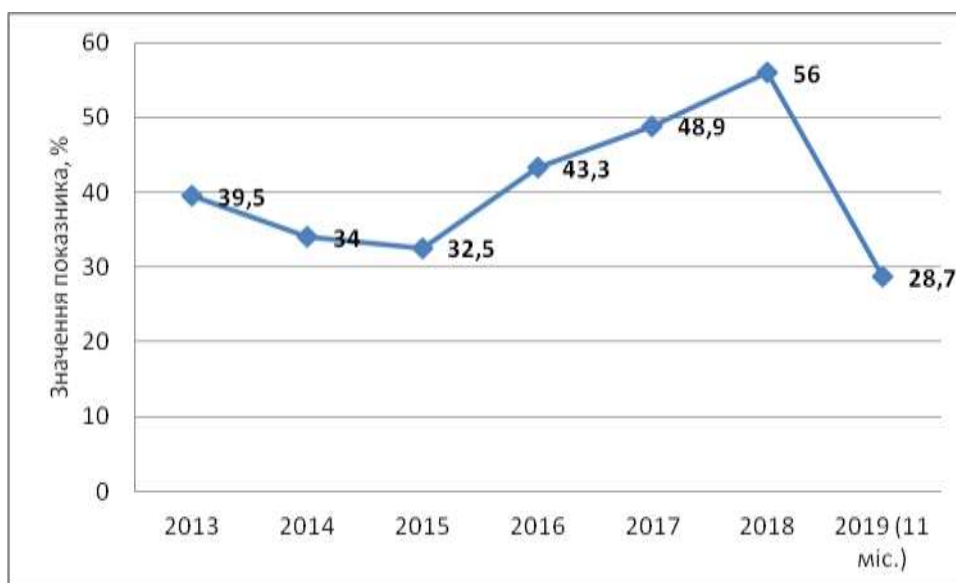

Рис. 2.3 - Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків в Україні
Джерело: розраховано за [22]

Індикатор «співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів» є стимулятором. Його оптимальне значення 1,0, задовільне – 1,2, незадовільне – 1,8, небезпечне 2,2, критичне 3. За проведеними розрахунками значення даного показника протягом 2015-2019 рр. було вищим за критичне. Це вказує на загрозу дефіциту так званих «довгих ресурсів» для задоволення існуючих потреб суб'єктів економічних відносин у кредитах [21]. Аналізуючи динаміку показника співвідношення довгострокових кредитів та депозитів слід відзначити, що тенденція до його зростання, яка намітилася починаючи з 2017 р., свідчить про посилення такої загрози.

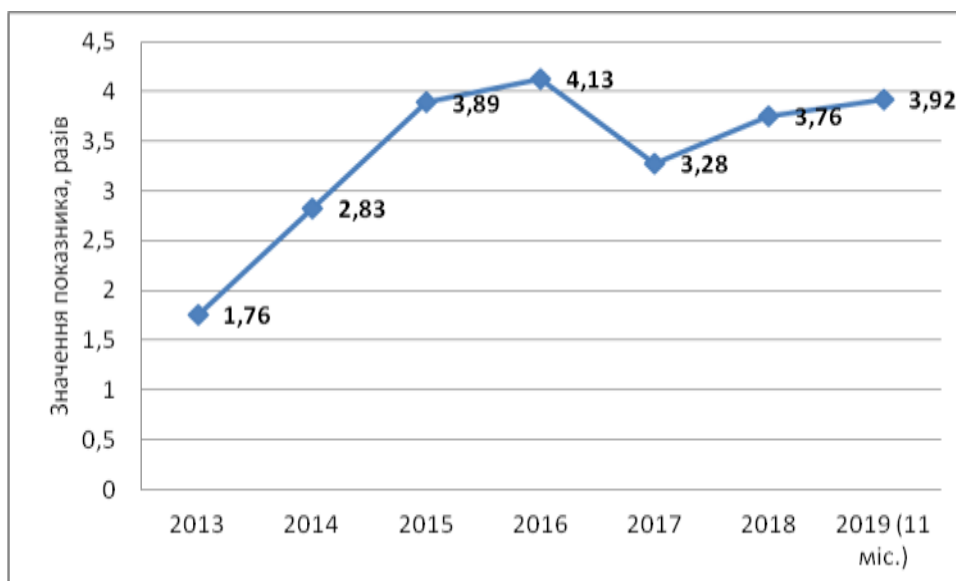

Рис. 2.4 - Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів в Україні

Джерело: розраховано за [22]

Важливим індикатором, що характеризує банківську безпеку, є показник рентабельності активів, який згідно із Методичними рекомендаціями є індикатором змішаного типу. Його оптимальне значення має знаходитися в межах від 1,0% до 1,5%. Задовільними вважаються значення, з одного боку, 0,5%, а з іншого – 2,0%, незадовільними – 0,0% та 2,5%, небезпечними – 0,0% та 3,0%, критичними – (-1,0%) та 3,5%, відповідно.

Як показано на рис. 2.5, значення даного індикатора упродовж 2014-2017 рр. значно перевищували критичні параметри, але з наступного року намітилась позитивна тенденція зростання його додатного значення. Менш ніж за два роки (станом на листопад 2019 р.) рентабельність активів більш ніж у 4 рази перевищила оптимальне значення та на 1,72 п.п. критичне значення. Зазначимо, що збереження такого стрімкого зростання даного показника у наступних періодах матиме негативні наслідки для безпеки банківської системи України.

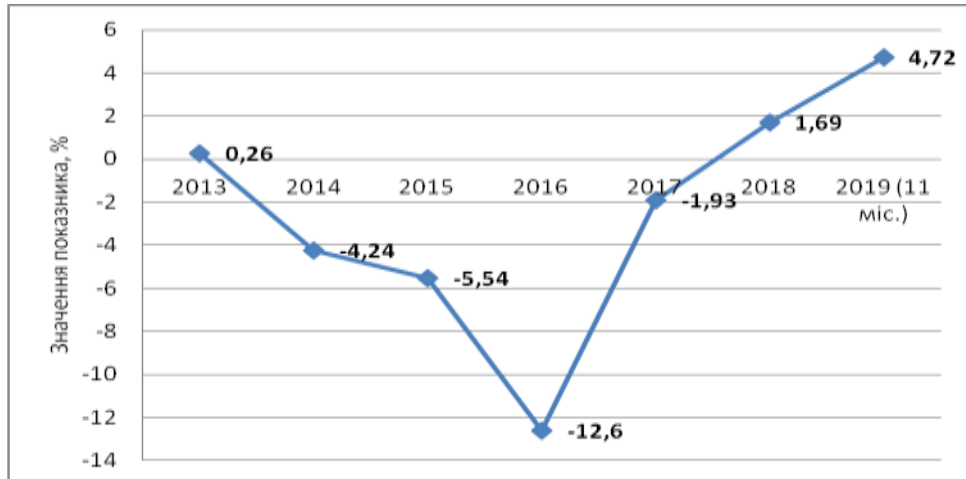

Рис. 2.5 - Рентабельність активів банків в Україні

Джерело: складено за [22]

На підставі проведених розрахунків встановлено, що єдиним індикатором банківської безпеки, значення якого упродовж усього аналізованого періоду відповідали задовільному рівню (від 0,85 до 1,0) є показник співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань. При цьому, як видно з рис. 2.6, упродовж 2017-2019 рр. цей показник наближався до оптимального значення.

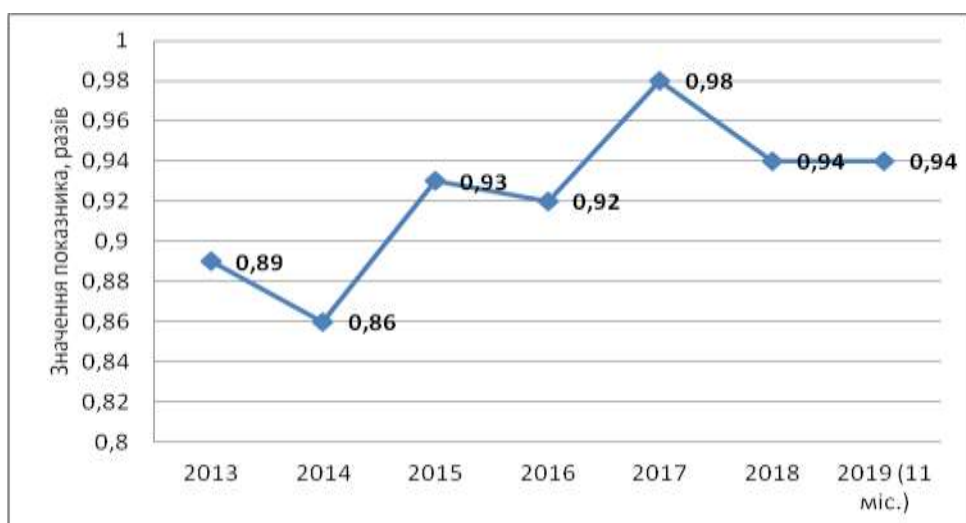

Рис. 2.6 - Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань банків в Україні

Джерело: розраховано за [22]

Динаміка індикатора «частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи» (рис. 2.7) вказує на зростання з року в рік рівня концентрації банківської системи, що відбувається переважно за рахунок банків з державною часткою. При цьому, починаючи з 2017 р. значення даного індикатора перевищують критичний рівень (60%).

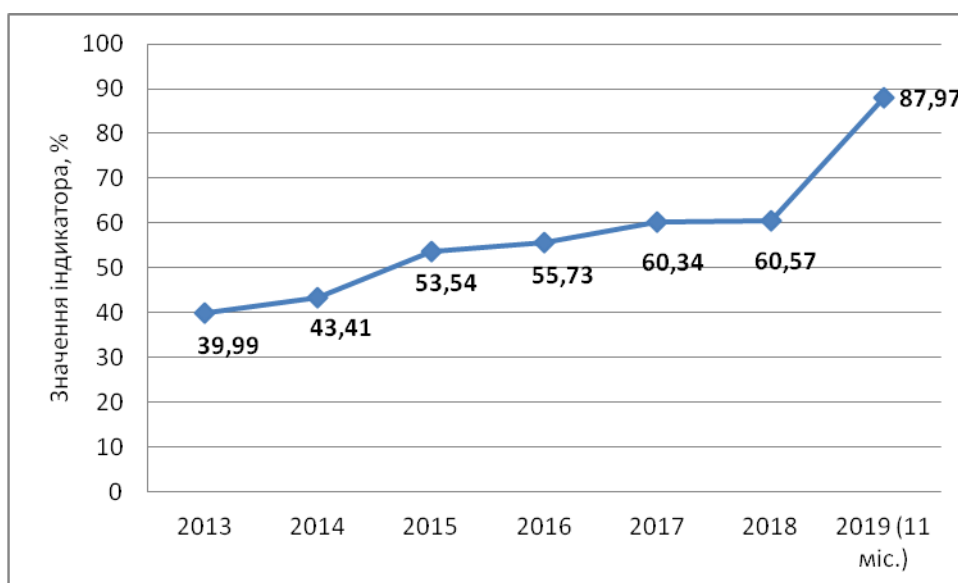

Рис. 2.7 - Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи

Джерело: розраховано за [22]

Розрахунок інтегрального індикатора рівня безпеки банківської системи України за період з 2013 р. по листопад 2019 р. наведено у табл. 2.1., а його динаміку представлено на рис. 2.8.

Таблиця 2.1 – Розрахунок інтегрального індикатора безпеки банківської системи України

Показник	Ваговий коефіцієнт	Роки						
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019 (11 міс.)
Нормовані індикатори:								
9.1.1 Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України	0,151	0,109	0,074	0,05	0,046	0,026	0,026	0,029
9.1.2 Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті	0,1425	0,859	0,473	0,314	0,71	1,0	0,93	1,0
9.1.3 Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків	0,1371	0,42	0,64	0,7	0,367	0,311	0,24	0,852
9.1.4 Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів	0,1487	0,605	0,243	0,154	0,145	0,183	0,16	0,153
9.1.5 Рентабельність активів	0,1496	0,704	0,008	0,002	0	0,079	0,924	0,148
9.1.6 Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань	0,1359	0,853	0,813	0,907	0,893	0,973	0,92	0,92
9.1.7 Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи	0,1351	0,6	0,532	0,329	0,285	0,199	0,198	0,136
Інтегральний індикатор банківської безпеки		0,589	0,386	0,243	0,34	0,387	0,483	0,452

Джерело: розраховано автором

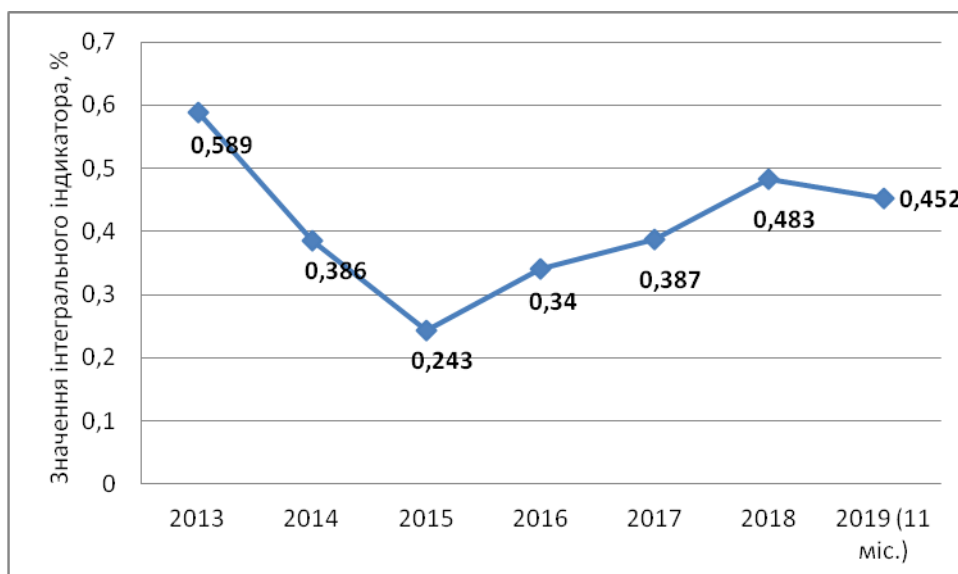

Рис. 2.8 – Динаміка інтегрального індикатора безпеки банківської системи України за 2013-2019 рр.

Джерело: авторська розробка

За інформацією, представленою в табл. 2.1 та на рис. 2.8, протягом аналізованого періоду найвищий рівень безпеки банківської системи України спостерігався у 2013 р., а найнижчий – у 2015 р.

Упродовж 2014-2015 рр. рівень безпеки у банківському секторі знизився у двічі - з майже задовільного рівня (0,589) до майже до критичного рівня (0,243). Така динаміка інтегрального індикатора безпеки банківської системи України була зумовлена погіршенням усіх індикаторів, особливо таких, як: 9.1.1 Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України; 9.1.5 Рентабельність активів; 9.1.4 Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів.

За проведеними розрахунками протягом 2014-2017 рр. рівень безпеки банківської системи України характеризується як небезпечний. Втім, з 2015 р. сформувалась тенденція до його підвищення. Позитивний вплив на формування додатної динаміки інтегрального індикатора безпеки банківської системи справили такі індикатори, як: 9.1.2 Співвідношення банківських кредитів та

депозитів в іноземній валюті; 9.1.6 Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань. Разом із тим, суттєвий негативний вплив на загальний рівень безпеки банківської системи України справили такі індикатори, як: 9.1.1 Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України; 9.1.4 Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів; 9.1.5 Рентабельність активів (за винятком 2017 р.).

Починаючи з 2018 р. інтегральний індикатор безпеки банківської системи знаходиться у діапазоні, що відповідає незадовільному рівню. Станом на листопад 2019 р. найбільш проблемними індикаторами залишаються такі індикатори, як: 9.1.1 Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України; 9.1.4 Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів; 9.1.5 Рентабельність активів; 9.1.7 Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи. Негативна динаміка останніх трьох індикаторів зумовила, переважно, зниження загального рівня безпеки банківської системи України з 0,483 у 2018 р. до 0,452 у листопаді 2019 р.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Підвищення рівня безпеки банківської системи залежить від дій суб'єктів (осіб та інституціональних утворень), які забезпечують банківську безпеку на макро- і мікрорівнях. На рівні держави банківська безпека забезпечується шляхом визначення комерційних, організаційних, технологічних і соціальних пріоритетів (підприємства, галузі, регіону); нормативно-правового забезпечення безпеки банків; налагодження системи оцінок і контролю реальних і потенційних фінансових загроз життєвим інтересам держави; забезпечення ефективного функціонування НБУ. На рівні окремих банків: забезпечення якісного підбору кадрів, їхньої особистої й колективної безпеки; організація роботи внутрішнього підрозділу безпеки відповідно до покладених на нього завдань і принципів роботи [13].

Важливим та обов'язковим етапом формування будь-яких рекомендацій щодо забезпечення безпеки банківської системи є оцінювання її рівня, яке надає можливість сформулювати уявлення про наявні загрози стабільності функціонування банківської системи та визначити пріоритетні напрями дій щодо запобігання їх деструктивного впливу, ефективна реалізація яких сприятиме підвищенню рівня безпеки банківської системи.

На підставі проведеного оцінювання рівня безпеки банківської системи України у 2013-2019 рр. можна виділити такі реальні загрози (загрози, які існують об'єктивно (проявилися) в досліджуваній період часу та вимагають негайної реакції (конкретних заходів) щодо запобігання їх подальшого негативного впливу), як:

1. Високий рівень (частка) проблемних кредитів. Протягом останніх років в Україні було вжито заходів з посилення прав кредиторів, що, як свідчать результати проведеного нами оцінювання, дало змогу негативний вплив даної загрози на вітчизняну банківську систему. Втім, за інформацією НБУ [23]

частка непрацюючих кредитів у банківській системі України і досі залишається однією із найвищих в Україні. Як показує світова практика, найбільш ефективним механізмом управління проблемними активами в умовах кризи на рівні всієї банківської системи є створення компанії з управління проблемними активами комерційних банків, яка повинна на ринкових засадах викуповувати проблемні активи у комерційних банків для подальшого управління ними. Викуп проблемних активів дасть змогу підвищити рівень безпеки банківської системи України, оскільки зменшаться обсяги відрахувань до резервів за активними операціями, що надасть банкам можливість використати дані кошти на поточну діяльність [20].

2. Посилення дисбалансу довгострокових кредитів і депозитів, наслідком чого є обмеження спроможності банків надавати довгострокові позики, які є важливою передумовою відновлення темпів економічного зростання в Україні, й джерелом доходів банків у довгостроковій перспективі. Серед низки проблем, що зумовлюють посилення цієї загрози, на нашу думку, найвагомішими на сьогодні є низька інвестиційна активність та кредитоспроможність компаній і домогосподарств, низький рівень їх довіри до банків. Їх вирішення потребує підтримки органів державної влади, зокрема, проведення стимулюючої фінансової політики, впровадження механізмів державної підтримки кредитування реального сектору економіки й іпотечного кредитування, реалізації заходів щодо підвищення рівня фінансової інклюзії в Україні, а також вдосконалення вітчизняного законодавства щодо захисту прав кредиторів (зміцнити інститут забезпечення зобов'язань, у тому числі можливість ефективного стягнення заставного майна та його реалізації [23]).

3. Високий ступінь концентрації банківської системи України та зростання частки держави в банківському секторі, що обмежує конкуренцію на ринку банківських послуг і створює додаткові ризики для системи державних фінансів. Для усунення цих загроз основна політика щодо банківського сектору повинна спрямовуватися, по-перше, на зменшення таких ризиків, які можуть

бути викликані невдачею великих, дуже складних та взаємопов'язаних кредитних установ на основі запровадження обов'язкового відділення діяльності з високим ризиком банку, передусім власної торгівлі, з його «основного бізнесу», наприклад депозитних або роздрібних послуг платежу. «Основні» банківські операції мають дуже велике значення для реальної економіки і, отже, мають особливий захист [12]. По-друге, необхідно забезпечити своєчасне і неухильне виконання розроблених планів по виходу держави з капіталу банків.

4. Посилення впливу капіталу іноземних фінансових груп. Присутність на банківському ринку значної частки банків з іноземним капіталом може нести в собі різноманітні ризики та загрози банківській системі країни. Ці ризики пов'язані з потенційним занепадом вітчизняних банків в умовах загострення конкуренції з іноземцями, що мають значно більше можливостей користуватись дешевими ресурсами материнських банків та мають потенційний вплив як нерезиденти на прийняття важливих економічних рішень (зокрема, вибору об'єктів кредитування в Україні) [11]. В умовах активної експансії іноземних банків можна спостерігати додаткові загрози з точки зору відтоку капіталу: так як банки є інфраструктурою для руху капіталу, відтік коштів через іноземні банки може відбуватися легше в їх же структури в інших країнах або материнський банк і менше піддається відстеженню наглядовою організацією; крім того, що банки є інфраструктурою, засобом, за допомогою якого відбувається відтік, самі банки з іноземною участю в капіталі можуть бути ініціатором відтоку капіталу – виведення його з більш благополучної філії в іншу дочірню компанію або материнський банк; полегшений доступ іноземних банків на міжнародні фінансові ринки сприяє збільшенню операцій з валютою і іноземними активами, які в кінцевому рахунку можуть призвести до виведення капіталу з країни [15]. Для запобігання загрозам, що зумовлюються посиленням впливу капіталу іноземних фінансових груп на вітчизняну банківську систему має бути посилений контроль з боку НБУ за діяльністю банків з іноземним

капіталом та імплементовано у вітчизняні умови сучасні моделі партнерської взаємодії держави з міжнародними фінансовими інституціями задля реалізації проектів у рамках державних програм розвитку.

Отримані результати оцінювання рівня безпеки банківської системи України упродовж 2013-2019 рр. дають підстави для виокремлення потенційних загроз стабільності функціонування банківського сектору. Зокрема це загрози, негативний вплив яких мінімізовано у попередніх роках, але передумови їх посилення існують дотепер. До них відносяться: зниження прибутковості банківської діяльності; зниження капіталізації банківської системи; зниження ліквідності; істотні коливання валютного курсу; різкий вплив залучених банками вкладів населення. Зазначені потенційні загрози вимагають заходів щодо запобігання їх трансформації у реальні загрози.

ВИСНОВКИ

1. Систематизація та узагальнення існуючих підходів до визначення поняття «безпека банківської системи» показали відсутність єдиного погляду на трактування сутності банківської безпеки як економічної категорії. Вивчення сутності споріднених понять «банківська безпека», «економічна безпека банківської системи» та «фінансова безпека банківської системи» дозволило уточнити сутнісні ознаки поняття «безпека банківської системи» та визначити його як стан захищеності банківської системи від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників за якого забезпечуються умови для її стабільного й ефективного функціонування.

2. На підставі аналізу та узагальнення методичних підходів до оцінювання рівня безпеки банківської системи встановлено, що найбільшого поширення набули підходи, які ґрунтуються на використанні індикаторного та нормативного методів, а також методу розрахунку коефіцієнтів. Вивчення переваг і недоліків даних підходів дало змогу обґрунтувати доцільність оцінювання безпеки вітчизняної банківської системи на підставі індикаторного підходу, який запропоновано в офіційній методиці оцінювання рівня економічної безпеки України.

3. Проведено оцінку безпеки банківської системи України за 2013-2019 рр. Встановлено, що протягом 2014-2017 рр. рівень безпеки банківської системи України характеризується як небезпечний, а починаючи з 2018 р. - незадовільний. Станом на листопад 2019 р. найбільш проблемними індикаторами залишаються такі індикатори, як: частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України; співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів; рентабельність активів; частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи.

4. За результатами оцінювання безпеки банківської системи України в динаміці обґрунтовано, що для підвищення її рівня необхідно: 1) вжити заходів щодо запобігання подальшого негативного впливу таких реальних загроз, як: високий рівень (частка) проблемних кредитів; посилення дисбалансу довгострокових кредитів і депозитів; високий ступінь концентрації банківської системи України та зростання частки держави в банківському секторі; посилення впливу капіталу іноземних фінансових груп; 2) застосувати заходи щодо запобігання трансформації у реальні загрози таких загроз, як: зниження прибутковості банківської діяльності; зниження капіталізації банківської системи; зниження ліквідності; істотні коливання валютного курсу; різкий вплив залучених банками вкладів населення. Відповідні заходи запропоновано у роботі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Золотарьова О.В., Галаганов В.О. Сучасний стан та перспективи розвитку банківської системи України. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2017. № 1. С. 83-98.
2. Барановський О. Безпека банківської сфери. *Вісник Національного банку України*. 2014. № 6. С. 20-27.
3. Костюченко О.Є., Паталах В.І. Забезпечення фінансової безпеки банківської системи як складова фінансової безпеки держави. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2014. Вип. 7. Ч. 5. С. 24-27.
4. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: затв. наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>
5. Васильчишин О.Б. Економічна сутність фінансової безпеки банківської системи: проблема плюралізму підходів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 28. С. 159-166.
6. Розвиток фінансів в умовах відкритої економіки: монографія / М.М. Александрова, Н.Г. Виговська та ін. Житомир, 2012. 416 с.
7. Гриценко Р. Економічна безпека банківської системи України. *Вісник Національного банку України*. 2003. № 4. С. 27-28.
8. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський та ін. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. 295 с.
9. Кравчук Н.Я., Колісник О.Я., Мелих О.Ю. Фінансова безпека: навч.-метод. посібник. Тернопіль: Вектор, 2010. 277с.

10. Вовченко Р.С. Підходи до розкриття сутності фінансової безпеки банківського сектору національної економіки. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2015. Вип. 2. С. 51-59.
11. Штефан Л.Б. Аналіз деяких індикаторів фінансової безпеки банківської системи України. *Економіка та суспільство*. 2018. Вип. 16. С. 862-870.
12. Карковська В.Я., Прокопишин-Рашкевич Л.М., Якимець М.М. Фінансова безпека банківської системи: реалії та перспективи. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 25. С. 674-680. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/25_2018_ukr/114.pdf
13. Ситник Н.С., Васьків І.М. Фінансова безпека банків як один із складників фінансової безпеки держави. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2018. № 6. С. 129-132.
14. Коваленко В.В., Болгар Т.М., Сергєєва О.С. Фінансова безпека банківської системи України – проблеми виміру та забезпечення. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/7735>
15. Богомоллова Н.І., Гиряньська А.В. Особливості формування механізму банківської безпеки в Україні. *Ефективна економіка*. 2019. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=7414>
16. Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія: у 2 т. Київ: УБС НБУ, 2014. Т. 1. 831 с.
17. Славкіна М.А. Систематизація показників та методів оцінювання економічної безпеки банківського сектору національної економіки України. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 18. С. 270-278.
18. Економічні нормативи / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#2>
19. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: затв. рішенням Правління НБУ від 18.06.2015 р. № 391. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>

20. Васильчишин О.Б. Шляхи підвищення рівня фінансової безпеки банківської системи України в умовах політико-економічних дисбалансів. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 7. С. 221-225.

21. Музичка О.М., Журибіда Н.Р., Галько Є.О. Методичні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки банків. *Бізнес Інформ*. 2019. № 3. С. 322-327.

22. Статистика / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/statistic>

23. Основні напрями Стратегії розвитку фінансового сектору до 2025 року. URL: <https://bank.gov.ua/files/CAchNfcexYvDTxF>

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1 – Вихідні дані для розрахунку індикаторів безпеки банківської системи України

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	2018	11 міс. 2019
1	2	3	4	5	6	7	8
Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	12,89	18,98	28,03	30,47	54,54	52,85	48,69
Кредити в іноземній валюті, надані резидентам, млн. грн.	308006	472680,3	547801,7	493683,3	446030,5	459136,6	373175,6
Депозити в іноземній валюті, залучені депозитними корпораціями від резидентів, млн. грн.	248220,4	309638,4	324816,8	367056,2	407872,4	392283,8	406238,8
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	39,5	34	32,5	43,3	48,9	56	28,7
Кредити, надані резидентам строком від 1 до 5 років, млн. грн.	310738,9	390342,8	329592,8	389798	342147,1	336898,4	316019,6
Кредити, надані резидентам строком понад 5 років, млн. грн.	173960,9	217279,6	214057,1	258409,2	268791,7	244290,1	199596,8
Депозити, залучені від резидентів строком від 1 до 2 років, млн. грн.	249361,6	186535	120055,2	148497	151485,1	125571,4	106927,8
Депозити, залучені від резидентів строком понад 2 років, млн. грн.	26216,4	27962,6	19835,6	8580,6	34896	28863,1	24651,5

Продовження табл. А.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Рентабельність активів, %	0,26	-4,24	-5,54	-12,6	-1,93	1,69	4,72
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %	89,11	86,14	92,87	92,09	98,37	93,52	94,4
Обсяг активів п'яти найбільших банків за розмірами активів, млн. грн.	511166,5	571648,1	671586,8	700143,7	804815,1	823528,8	1235032,2
Активи банків, усього, млн. грн.	1278095	1316852	1254385	1256298,6	1333831	1359703	1404000

Джерело: складено та розраховано на основі [22]